

NOEN PRISPOLITISKE PROBLEMER I NORDEN IDAG¹⁾

AV ROBERT KRISTENSSON

1. RETNINGSLINJER FOR NORDISK PRISPOLITIKK

DE nordiske lands økonomiske struktur har ganske store ulikheter men samtidig er der mange problemer som er felles, serlig i den nuverende situasjon. Likheten i befolkningens kultur og tenkemåte gjør det naturlig å søke likartede løsninger av mange av disse oppgaver. Dette vil også kunne bli til nytte for hvert og et av disse land og for det nordiske samarbeide. Finland har for tiden sine ganske spesielle alt overskyggende oppgaver, men det må gå inn som et naturlig ledd i de øvrige nordiske lenders politikk å best mulig hjelpe med gjenreisningsarbeidet.

I de nordiske lendr står de prispolitiske spørsmål idag i centrum for den økonomiske politikk. Myndighetene har fastsatt mer eller mindre detaljerte retningslinjer for prispolitikken. Retningslinjene for Sveriges økonomiske politikk er blitt behandlet av professor Lindahl i Nationaløkonomisk Forening i December²⁾. Man har ikke i Norge offentliggjort et så omfattende program som den svenske departementschefen har gitt uttrykk for i de to »propositionerna« til riksdagen. Men de uttalelser som er blitt gjort bl. a. av Riksbankchef Rygg og av Statsminister Nygårdsvold gir uttrykk for lignende bestrebelses som i Sverige, serlig mest mulig å søke å undgå inflasjon og å begrense prisstigningen. Men i Norge er programmet ikke utformet til en samlet handlingsplan og Riksbankens og Trustkontrollkontorets bestrebelses virker tildels i motsatte retninger³⁾. Således virker Trustkontrollens prisregler

¹⁾ Foredrag i Jydsk Nationaløkonomisk Forening Marts 1940.

²⁾ Jfr. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1939, S. 365 ff. De propositioner som behandlet retningslinjer for svensk prispolitikk er: Nr. 53 om overføring på staten av vissa krigsrisker ved import og nr. 78.

³⁾ Se Statsøkonomisk Tidsskrift hefte 1. 1940: Robert Kristensson, Aktuelle problemer i prispolitikken.

NOEN PRISPOLITISKE PROBLEMER I NORDEN IDAG¹⁾

Av ROBERT KRISTENSSON

1. RETNINGSLINJER FOR NORDISK PRISPOLITIKK

DE nordiske lands økonomiske struktur har ganske store ulikheter men samtidig er der mange problemer som er felles, serlig i den nuverende situasjon. Likheten i befolkningens kultur og tenkemåte gjør det naturlig å søke likartede løsninger av mange av disse oppgaver. Dette vil også kunne bli til nytte for hvert og et av disse land og for det nordiske samarbeide. Finland har for tiden sine ganske spesielle alt overskyggende oppgaver, men det må gå inn som et naturlig ledd i de øvrige nordiske lenders politikk å best mulig hjelpe med gjenreisningsarbeidet.

I de nordiske lendr står de prispolitiske spørsmål idag i centrum for den økonomiske politikk. Myndighetene har fastsatt mer eller mindre detaljerte retningslinjer for prispolitikken. Retningslinjene for Sveriges økonomiske politikk er blitt behandlet av professor Lindahl i Nationaløkonomisk Forening i December²⁾. Man har ikke i Norge offentliggjort et så omfattende program som den svenske departementschefen har gitt uttrykk for i de to »propositionerna« til riksdagen. Men de uttalelser som er blitt gjort bl. a. av Riksbankchef Rygg og av Statsminister Nygårdsvold gir uttrykk for lignende bestrebelses som i Sverige, serlig mest mulig å søke å undgå inflasjon og å begrense prisstigningen. Men i Norge er programmet ikke utformet til en samlet handlingsplan og Riksbankens og Trustkontrollkontorets bestrebelses virker tildels i motsatte retninger³⁾. Således virker Trustkontrollens prisregler

¹⁾ Foredrag i Jydsk Nationaløkonomisk Forening Marts 1940.

²⁾ Jfr. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1939, S. 365 ff. De propositioner som behandlet retningslinjer for svensk prispolitikk er: Nr. 53 om overføring på staten av vissa krigsrisker ved import og nr. 78.

³⁾ Se Statsøkonomisk Tidsskrift hefte 1. 1940: Robert Kristensson, Aktuelle problemer i prispolitikken.

for detaljhandelen (etter anskaffelsespris) i retning mot øket konsumsjon av dyrere importvarer og overvelter finansieringen av vedlikeholdt lagermengde på bankene (Riksbanken), mens Riksbankens bestrebelse ellers går ut på å søke hindre kredittinflasjon. Stort sett har vel den danske prispolitikk samme mål som den svenske. Felles for de tre nordiske land er at man ønsker mest mulig undgå kredittinflasjon, og å begrense den almindelige stigning av vareprisenivå til hvad som svarer mot den økede vareknappheten.

Det teoretiske målet for prispolitikken er således ikke å holde kronens kjøpekraft overfor alle vareprisenes gjennomsnitt konstant, men å tillate en senkning i kronens kjøpekraft svarende til den økede vareknappheten. Herved antas at nedsettelsen i levestandard mest mulig likeartet fordeles på alle inntektsklasser (kapitaleiere og lønnstgere). Denne prof. Davidsons teori, som er utviklet i *Økonomisk Tidsskrift* 1920 er dog ikke like riktig ved en ulikformet prisforandring, som den vi nu har.

Om derimot prisnivået blev holdt konstant vilde dette bety at kapitalister med faste renteinntekter og faste lønnstgere ikke blev rammet av varemangelen, mens aktive kapitalister d. v. s. driftsherrer da vilde bli skadelidende. En sådan nedpressing av endel av priserne for å kompensere økningen av andre vilde i det hele lede til voldsom forstyrrelse av hele produksjonslivet. Serlig klart blir dette om man undersøker de enkelte bedrifters lønnsomhetsforutsetninger. For de seksjoner av næringslivet som ville rammes av en sådan prissenkning ville resultatene bli like ødeleggende som en almindelig deflasjon.

2. KRITISKE REFLEKSJONER OM PRISPOLITIKKENS MÅL

Et hovedmål for en økonomisk prispolitikk er å tillate prisene mest mulig effektivt å fylle sine oppgaver i det økonomiske liv: på den ene side å rettlede produksjonen og på den annen side å begrense og tilpasse konsumsjonen til produksjonsforutsetningene. Om man oppstiller et eller annet avgrenset prispolitisk mål bør en iallfall kontrollere at det økonomiske hovedmålet ikke motvirkes: at ikke produksjonens effektivitet derved alvorlig nedsettes, og at der ikke oppstår uhensiktsmessige forstyrrelser i konsumsjonen. Tidligere erfaringer av prisregulering har vist farene ved sådanne inngrep. Ikke engang oprettholdelsen av pengeverdien er i og for

sig et tilstrekkelig mål for en økonomisk prispolitikk i alle situasjoner men bare et middel som i almindelighet innen rimelige grenser ansees for hensiktsmessig. De fleste er vel også klar over at man ikke vil komme til å bevisst tilstrebe en deflasjon — om vi i den nærmeste fremtiden tross alle programerklæringer får en fortsatt inflasjon. Men man må derfor ikke være sikker på at en deflasjon ikke kan komme, av kvalitativt og kvantitativt motsatte årsaker som nu har satt igang en inflasjon.

Det er således den realøkonomiske virksomhet, som ved hjelp av prispolitikken bør fremmes, i første rekke landets produksjon. Konsumsjonen må på den ene side tilpasses produksjonsforutsetningene og på den annen side begrenses etter landets andre livsviktige fremtids- og nutidsbehov: investeringer, forsvarsanskaffelser m. v.

Men naturligvis er ikke prispolitikken tilstrekkelig for å sikre en økonomisk virksomhet. Den må sees i sammenheng med det realøkonomiske programmet i øvrig. Dette realøkonomiske program vil for en vesentlig del bli realisert av det private næringsliv og alle de private bedrifter — for en mindre del av staten. Kanskje er det mest brennende problemet å få bragt istand et effektivt samarbeide mellom det private næringsliv og staten, for å få et effektivt økonomisk nasjonalt program gjennomført. Et nasjonalt råd av representanter for landets næringsliv i samarbeide med statens myndigheter burde trekke op retningslinjene for nasjonens økonomiske virksomhet og overvåke realiseringen av et sådant program. Dette kan ikke staten selv. De organer som nu står til statens rådighet er ikke tillempet for disse oppgaver. Diktaturlandene har tildels tvunget frem et sådant samarbeide innen næringslivet. For de demokratiske lands økonomiske politikk vil det bli en vesentlig hovedoppgave å finne effektive og hensiktsmessige frivillige former for dette samarbeide.

Et nasjonalt økonomisk program i nerverende situasjon må inneholde bl. a.

- a. i første rekke foranstaltninger for den nasjonale sikkerhet og for sikring av borgernes liv.
- b. Foranstaltninger for å kunne opprettholde produksjonen også under vanskelige avsperringsforhold — således en beredskapsplan og plan for øket selvbergning. En internordisk selvbergningsplan er et skritt videre

som vil gi et større utbytte enn en plan for hvert enkelt av de nordiske land.

- c. Produksjonen må i størst mulig utstrekning opprettholdes. Hver arbeidstime bør mobiliseres for nyttige oppgaver. Å best fremme dette er vel prispolitikkenes viktigste oppgave.
- d. Konsumsjonen må tilpasses på den ene side etter produksjonsforutsetningene og produksjonsprosessens avkastning og på den annen side etter de øvrige behov for disponeringen av den nasjonale inntekt.
- e. For serlig viktige oppgaver kan det overveies om konsumsjon av den nasjonale formue er berettiget, eller en overflytting av denne i varer og realverdier (valutareserven).

3. EN APPROXIMATIV NASJONALINNTEKTSBEREGNING

I dette økonomiske program for nasjonen eller for en blokk av nordiske land bør også prispolitikken innpasses, således at den best mulig bidrar til programmets realisering. For å kunne vurdere virkningene på helheten bør man se de prispolitiske foranstaltninger og virkningene ut fra nasjonalinntekten (størrelsen og sammensetningen) og dens disponering. Selv om man ikke har en så eksakt kunnskap om nasjonalinntekts størrelse, kan man ofte få bragt på det rene i hvilken retning en foranstaltning virker, om den tenderer mot å øke eller minske nasjonens samlede inntekt⁴⁾.

Også må man i hovedtrekk søke å få en omtrentlig oppfatning av hvad hver betydelig disponering av nasjonalinntekten størrelsesmessig betyr. Også uten å vite eksaktstørrelsene kan man slutte sig til de forskyvninger som en bestemt foranstaltning vil komme til å medføre i inntekten.

En sådan omtrentlig vurdering av nasjonalinntekten bør støtte sig på en summarisk nasjonal bokførsel og budgettering — ikke i detalj men i store hovedposter. Opstillingen av en sådan nasjonalbokførsel er derfor en betydelig ak-

⁴⁾ I Norge har prof. Frisch i lengere tid arbeidet med å få istand en ganske detaljert nasjonalbokførsel, nærmest som en strukturoversikt for et år. I foredrag i Statsøkonomisk forening i Oslo i desember foreslo undertegnede en fortløpende summarisk nasjonalbokførsel, utviklet også i retning av et summarisk budgett for kommende perioder som grunnlag for økonomisk politikk.

tuell oppgave. Ved et møte i Bergen nylig mellom en del økonomer fra nordiske land blev der besluttet å gå igang med en undersøkelse av forutsetningene for å gjennomføre en sådan oppstilling for de nordiske land.

Med hensyn til hittilverende beregninger av nasjonalinntekten er det en stor prinsipiell ulempe at en økning i nasjonalinntekt dels kan skyldes øket knapphet på bestemte produksjonsmidler eller produkter, dels en mengdemessig økning i produksjonen — således en fattigere eller en rikere økonomi. For å undgå de feilslutninger som dette kan gi anledning til bør en nasjonal bokføring oppstilles såvel mengdemessig som prismessig. Det er realinntektens størrelse, som bør vere grunnlaget for en vurdering av nasjonens hjelpekilder og disses disponering. Et forsøk på en sådan reell beregning er nylig foretatt av Keynes for England i et nummer av *Economic Journal*. Men en yderligere utvikling etter disse linjer er sikkert mulig. Naturligvis må også prismessige vurderinger dels brukes for sammenligning mellom økonomiske alternativ, som ikke kan bedømmes bare mengdemessig, og dels for pengepolitiske spørsmål.

4. KARAKTERISTISKE TREK I DEN NUVERENDE SITUASJON

Den nuverende situasjon kjennetegnes ved egenartede forstyrrelser i det økonomiske liv. Forstyrrelsene er vesentlig kommet utenfra. *Importvarenes priser* er steget sterkt, hovedsaklig ifølge økede frakter, men tildels ved økede priser på verdensmarkedet. Dette var også regnet med i det nevnte program for svensk prispolitikk. De ca. 40 % av svensk detaljhandelsomsetning, som utgjøres av utenlandske varer og som er nevnt i den svenske departementschefs uttalelser er steget vesentlig i pris. (Hele engrosprisindeksen er steget ca. 35 %).

Stigningen i importvarenes priser i forening med tilførselsvanskelighetene leder til at innenlandske varer, som kan erstatte importvarene, får øket efterspørsel. I det opstillede svenske programmet gikk man ut fra at denne økning kunde opnåes uten vesentlig prisøkning. Dette er etter min opfatning en feilberegning. F. eks.: En økning av vedhugsten vil stort sett bare kunne skje til øket pris, serlig så lenge arbeidskraften ikke tvangsdirigeres til de nødvendigste oppgavene og mot betaling av almindelig skogsakkord. På skogsuken som nylig blev holdt i Stockholm blev det klart fremholdt at man ikke kunde vente at de 20 %

prisøkning som var garantert av staten var tilstrekkelig for å få frem de nødvendige mengder ved fra skogene i vinter. Lignende forhold gjelder andre substitusjonsvarer. Når man begrenser prisenes stigning for snever vil man motvirke de nødvendige anstrengelser for øket produksjon. Det var vel også denne store feil man gjorde ved den forrige verdenskrigs maksimalpriser og som da skjerpet vanskelighetene.

En mindre økning av eksportprisene har også inntruffet. Men takket vere fraktene — som ved eksporten kommer til avdrag på verdensmarkedsprisen — er økningen meget mindre enn for importprisene. Økningen i eksportpriser vil imidlertid lede til tilsvarende prisøkning på det innenlandske markedet også for eksportvarer.

Bare disse to forhold leder således til at antagelsen i det svenske programmet av en uforandret pris på de innenlandske produkter i detaljhandelsomsetningen må bli helt illusorisk.

Kommer så hertil en øket erstatning for jordbrukets produkter og økede lønninger over praktisk talt hele linjen som nu er begynt — er den almindelige prisstigningen igang etter en helt annen målestokk enn det som er forutsatt i det av Lindahl refererte svenske prisprogrammet. — Da er inflasjonsskruen igang fra vareprissiden, uten at der behøver foreligge noen pengepolitiske feil⁵⁾.

Sammenfattende kan man si, at de inntrufne forandringer må bevirke en nedsatt produktivitet av neringslivet i stort og dermed bevirker en vesentlig real reduksjon av nasjonalinntekten. Serlig veier her det forholdet at relasjonen mellom import- og eksportpriser er sterkt ugunstig utviklet for alle de nordiske land. For Danmark er for febr. 1940 prisindeks for importvarer steget til 181 mens prisindeksen for eksportvarer står på 129. Lignende er forholdene for øvrige nordiske land — muligens minst for Norge.

5. LØNNSPOLITIKKEN

En grunnleggende betingelse for muligheten av å gjennomføre det svenske programmet for å regulere prisene var at avlønningen

⁵⁾ En utførligere fremstilling av de punkter, som medvirker til en almindelig prisstigning av inflasjonistisk art, er beskrevet i den nevnte artikkel i Statsøkonomisk Tidsskrift, avd. III. Det er så mange momenter at det trenges adskillig mere enn bare en programerklæring for å stanse dem.

av produksjonsfaktorer av innenlandsk oprinnelse, serlig arbeidslønningene, ikke økede. Dette er det svakeste punkt i det svenske programmet, da man har lagt et teoretisk ønske til grunn uten tilstrekkelig å ta hensyn til foreliggende praktiske muligheter for gjennomføringen.

Det er jo kjendt at de svenske statstjenestemenn har lønn etter leveomkostningsindeksen. En lignende ordning blev truffet mellem den svenske arbeidsgiverforening og den svenske landsorganisasjon ved det såk. »ramavtalet« som gav retningslinjer for en regulering av arbeidslønninger efter indeks med en bestemt del av indeksøkningen. Som retningslinje er nevnt $\frac{3}{4}$ av indeksøkningen. Men avtaler er sluttet til lavere og høiere sats. I kjendte tilfelle har det sogar hendt at arbeiderne selv har foreslått at indeksøkning skal helt falle bort.

I Norge har også hovedorganisasjonene truffet en almindelig overenskomst om retningslinjer, ca. $\frac{3}{4}$ reguleringstillegg av indeksøkning. Enkelte grupper får dog full kompensasjon etter indeks (kommunetjenestemenn etc.) med begrensning for høiere lønninger.

I Danmark har man gått inn for i almindelighet full indeksregulering for fagarbeidere. Her er således forholdene aller verst i denne henseende. Dette er dog tildels blitt kompensert ved indirekte skatter.

A. Denne lønnspolitikk har rykket grunnen bort fra de fornuftige prisreguleringsbestemmelser, som er utviklet i det beskrevne svenske program, og »inflasjonsskruen« er definitivt blitt satt igang. Samvariasjonen mellem leveomkostninger og lønninger er for Danmark undersøkt i en meget intressant publikasjon av prof. Jørgen Pedersen: Vekselkursenes indflydelse på leveomkostninger, inntekt og produktion. Her kommer prof. Pedersen til den konklusjon, at leveomkostningenes stigning for 75 % av de prisdannende faktorer varierer med lønningene således, at en økning av lønn medfører en økning av disse faktorerers priser med ca. $\frac{3}{4}$. For 25 % av de prisdannende faktorer er leveomkostningene bestemt av de »internasjonalt bestemte priser«.

Spørsmålet om arbeidslønningene er det kritiske punkt i våre, av arbeidernes fagorganisasjoner ganske dominerte samfund. De fagorganiserte arbeidere har i de årtierne som gått brukt sin makt også for å få sine lønninger stadig hevet til toppunktet — og det

kan ikke bortresonneres at mange fag har tillkjempet sig lønninger som ikke står i et rimelig forhold til andre befolkningsgruppers inntekter. I Norge er f. eks. gjennomsnittspengefortjenesten for en fagorganisert arbeider nesten 3 gange så høi som en landarbeiders. Nu kompenseres dette for en vesentlig del ved lavere leveomkostninger, større trygghet og ved naturallønn for de siste, men disproporsjonen er allikevel ikke heldig. Heller ikke er forholdet mellom eksport- og hjemmeindustri lønninger tilfredsstillende, eller mellom lønninger for lavere tjenestemenn og fagarbeidere. Middelstanden blir mer og mer økonomisk lidende.

Det finnes to forskjellige grunnlag for forhøielse av lønnsinntekt: det ene er lønnsøkning ved en økning i arbeidsproduktiviteten og det tjener samtidig landet ved å øke nasjonalinntekten. Det annet er lønnsøkning uten produktivitetsokning. En sådan lønnsøkning tas fra andre medborgere og er rimlig som en utligning mellom urimelige ulikheter. Det er ingen tvil om at ikke lønnskampen nu ved lønnsøkning uten økning i arbeidsproduktiviteten og arbeidsprestasjon også har gått ut over lønnsomhetsbetingelsene for bedriftene. Bl. a. i Norge er dette i høi grad tilfellet.

En »lønnspolitikken selvbesindelse« er nødvendig, om våre nasjoner på en nogenlunde tilfredsstillende måte skal kunne gjennomkjempes krisen. Så lenge en almindelig økning av produktiviteten ved økning av kapital og ved rasjonalisering gjør en lønnsøkning mulig er den nevnte lønnspolitikken ikke så følbar for hele samfundet — også om den øker forskjellen i inntekter mellom forskjellige lag av befolkningen. Men i en nedgangsperiode for produktiviteten er det av dobbelt vekt, at man viser måtehold og virkelig i praktisk handling viser solidaritet overfor samfundet og ikke bare med programerklæringer. Når nasjonalinntekten går ned, og samtidig en eller to store grupper av folket forlanger full kompensasjon eller nesten full kompensasjon for nedgangen i nasjonens inntekt — da blir byrden for de andre så meget større.

Man er med hensyn til nedgangen i real nasjonalinntekt og de store nye oppgaver på ansvarlig hold overalt enig om at levestandard i Norden må nedsettes. Dette sies av menn innenfor forskjellige partier i alle de nordiske land. Men denne rent negative erklæring har man hittil ikke kunnet omsette i praktisk økonomisk handling for effektivt å motvirke disse tendenser og snarest ta de fulle konsekvenser av den nye situasjon. Det ret-

tes også den delvis berettigede innvending mot en nedsettelse i konsumsjon, at den ville yderligere forverre situasjonen. En undersøkelse bør foretas over hvordan nedsettelsen skal skje for å virke til nytte for landet. Serlig er det en overgang fra import til hjemmeproduksjon, som trengs. Om man i blinde går til nedsettelse av alle sine innkjøp, vil man yderligere forverre den krise, som er begynt. Det behøves således et konsumsjonsprogram, som viser de poster hvor en besparing bør settes inn for å medføre nasjonaløkonomisk besparing. Det naturlige utgangspunkt for et konsumsjonsprogram er de studier av den kvantitative nasjonalinntekten som tidligere er behandlet.

Konsumsjonsprogrammet bør gi rettleidning for det konsumvalg som er i nasjonens interesse. Viser det sig f. eks. at nasjonalinntekten muliggjør en øket konsumsjon av melk og smør i et land — med hensyn til bl. a. den eksportvaluta som er nødvendig — bør dette søkes fremmet også ved prispolitiske midler. Dette har man bl. a. gått in for i Norge, hvor det er foreslått en margarinavgift, som skal brukes for billige smørinnkjøp av ubemidlede.

Lønnspolitikken bør baseres på en vurdering av hvor stor del av den samlede nasjonalinntekt som kan konsumeres, når hensyn taes til nødvendig import og den eksport som trengs for betaling av denne. Er det stort sett mindre real nasjonalinntekt tilovers for konsumsjon, må konsumsjonen nedsettes over det hele. Det er da urimelig å kompensere med lønnstillegg så at konsumsjonen kan holdes vedlike.

I den nuverende situasjon er man vel klar over at konsumsjon av mange importvarer må reduseres. Dette kan effektivt oppnåes ved importforbud og regulering som er aktuell i Danmark og Sverige — som en komplettering av valutaregulering.

Når det gjelder lønnskompensjonen har man fremhevet betydningen av at denne foretas efter en renset indeks. Prof. Ohlin har bl. a. foreslått at ved indeksberegningen de poster som svarer til importvarers prisstigning elimineres. Prof. Lindahl foreslår at man omregner indekstallet efter de varegrupper som går inn i et omlagt vareutvalg, hvor de dyrere importvarene er erstattet med billigere — som det nu i realiteten vil skje ved en økonomisk tilpassning. Begge disse forslag burde det taes hensyn til ved indeksberegningen.

Grunntanken for denne indeksomregning er den samme som er nevnt foran: en omlegging av konsumsjonen etter et rasjonelt opstillet konsumsjonsprogram. Forskjellen er den, at man ved å sette op et forslagsbudgett også vil kunne påvirke handlingene i samme retning som prispolitikken forudsetter. Det er den samme vesentlige forskjell som hver bedrift kjenner mellom bare en passiv prispolitikk og en aktiv salgspolitikk for å fremme omlegningen.

B. Hva kan da gjøres i den nuverende situasjon for å motvirke mest mulig skadevirkningene av den valgte kompensasjonspolitikken.

- a. Den første muligheten er å legge en bedre indeksberegning til grunn for reguleringen.
- b. Produktivitetsøkning som kompensasjon for indeksregulering.

Lønnspolitikken må ikke alene sees fra synspunkten av konsumsjonen — som man lett gjør når man konsentrerer hele sin interesse om kompensasjon for prisstigningen ved indeksregulering. Det er naturlig om man i den nuverende situasjon forlanger en lengere arbeidstid eller i det minste en for produksjonslivet meget smidigere tilpasning av arbeidstidsloven, for å øke arbeidets produktivitet. Ikke minst i jordbruket er dette nødvendig.

Det finnes også andre muligheter for å kompensere indeksregulering. Skal man kunne gjennomføre et effektivt nasjonalt produksjonsprogram må såvel lønningene som arbeidskraften også gjøres mere bevegelige enn nu. Å bekjempe arbeidsløshet så lenge man skal oprettholde fagavtalte minimumslønninger — også for sekunda arbeidskraft — er vel en umulighet. Minimumsinntekten for de de dårligst stillede bør kunne ordnes ved andre midler — rasjonering, forsorg m. v. men det er en ulykke at mange mennesker skal tvinges til arbeidsløshet fordi ingen bedrifter har råd til å betale dem de av fagorganisasjonene hevdede minimumslønninger.

Jordbruk og skogbruk har ikke råd til å betale samme lønninger som mange andre neringer, men de må få tilstrekkelig arbeidskraft. Her er også arbeidsfelt for arbeidsløse arbeidere, såvel fagarbeidere som andre. Det er en urimelighet at staten og kommunene i tider som disse skal betale arbeidsløshetsunderstøttelse, så lenge det finnes betydelige produktive oppgaver i den nasjonale

produksjon, som ikke er tilfredsstillende opfylt. Det har f. eks. i Sverige vært planer oppe om å anvende arbeidsløse bygningsarbeidere i skogsarbeide. Også jordbruket krever sesongarbeidshjelp den annen del av året.

Lønningenes tilpassning til hvad neringene kan bære og arbeidskraftens mobilitet er to grunnleggende problemer som må løses og to vesentlige muligheter for å kompensere for indekspolitikkens feiltagelse. Er ikke tiden inne nu for å gjennomføre en civil arbeidstjeneste for å utnytte arbeidsløs arbeidskraft og for å lære op serlig alle ungdommer til dyktige arbeidere.

En må kunne ha rett å vente at den nordiske arbeiderbevegelse som hittill har gitt mange bevis på fornuft og måtehold i sin realpolitikk nu må innse hvad situasjonen krever og vise sin solidaritet overfor samfundet ved i nuverende situasjon å gi avkall på de prinsipper, som hindrer en økonomisk anvendelse av arbeidskraften i størst mulig utstrekning.

Det ligger i arbeidsklassens egen interesse at en konstruktiv arbeidspolitikk gjennomføres. Den må bli av annen art i nedgang. Når produktiviteten av arbeidstimen går ned (nasjonalinntekten minsker) så kan ikke lønningene per arbeidsenhet vedlikeholdes, men timelønnen og akkordlønnen må da reelt sett settes ned. Den eneste praktiske muligheten for at da lønnsinntekten kan vedlikeholdes er en øket arbeidsmengde (pr. dag og arbeider).

De beundringsverdige beviser på solidaritet og ansvar som ikke minst arbeiderne i nerverende situasjon har vist overfor våre brødre i Finland, gir grunn til å håpe at samme solidaritet viser sig sterk nok til å få gjennomført de nu nødvendige forandringene i lønnspolitikk og arbeidskraftens bevegelse også innen våre land.

c. Skatten som middel til å motvirke indeksreguleringens skadevirkninger.

Det finnes en tredje mulighet å motvirke skadevirkningen av indeksregulering nemlig ved å dra inn inntektsøkningen til staten og kommunene i form av skatter. Denne metode vil virke ganske ulike for høie og lave inntekter og for store og små familier. I denne henseende er metoden med direkte skatter sosialt gunstig. Men den betinger, at man i Sverige og Danmark ekskluderer skatten ved beregning av indekstallet for leveomkostninger, som det allerede er tilfellet i Norge, England, U. S. A. m. v. Å utelade

skattene allerede nu før skatteforhøielsene har innvirket på leveomkostningene vilde medføre et høiere indekstillegg. Men når denne innvirkning inntreffer er det et grunnleggende forlangende at skatten taes bort da indeksskompenserte lønnstagere vilde undgå den skatteøkning som andre grupper av befolkningen må bere.

6. KAPITALEN I PRISPOLITIKKEN

a. Pengepolitikken.

I henhold til det svenske programmet for prispolitikken bør erstatningen til produksjonsfaktorene i kroner søkes holdt mest mulig konstant. Dette betyr bl. a. at renteforhøielser mest mulig bør begrenses.

Prispolitikken med hensyn til kapitalen har to sider: På den ene side er det en vesentlig del i pengepolitikken, på den annen side er det en vesentlig del i produksjonsprogrammet og fordelingen av nasjonalinntekten.

Den pengepolitiske side skal jeg her ikke komme nærmere inn på. Erfaringen har vel vist at rentens høide ikke er det eneste sikre middel for regulering av kredittvolumet. Kredittrestriksjoner og aktive markedsoperasjoner av annen art er også her på sin plass, liksom skatte- og lånepolitikken har sin store betydning for utviklingen av pengenes kjøpekraft. Disse vesentlige spørsmåal er kortfattet behandlet i det nevnte foredraget av prof. Lindahl, som jeg kan henvise til. Man kan i korthet si, at virkningen av en bestemt foranstaltning ikke kan bedømmes generellt og isolert, men de forskjellige foranstaltninger bør sees i sammenheng før man trekker noen slutninger. Videre er det av stor betydning hvordan hver eneste foranstaltning gjennomføres. På dette område liksom i alle nasjonaløkonomiske problemstillinger er en for langt dreven generalisering meget farlig.

En kan ha rett til å vente at de nordiske statsbanker ikke gjør omigjen samme pengepolitiske feil — med en langt drevet kreditt-ekspansjon som siste gang — men at man i det minste beriker erfaringen ved å finne på nye feil, som man for fremtiden kan lere av.

Det er imidlertid en fare, som jeg tror at det er riktig å advare mot. Når man efterhvert finner at det opstillede prisprogram — bl. a. av her nevnte grunner — ikke fører til det tilsktede målet, da er det en stor fare for at centralbankene begyn-

ner med å søke å begrense kredittene også for foretagender som er sunde. Tendenser til en sådan utvikling har ikke manglet. Bl. a. viste det sig i Stockholm at omtrent 50 mill. kroners kreditter for bygningskredittiver ikke kunde få stadig plasering, og den fare var da for hånden, at kredittene av bankene ville trekkes inn.

De delvis berettigede restriksjoner mot all aksjebelåning o. l. for spekulasjon kan også ramme tilfeller hvor belåningen har til hensikt å tjene et produktivt formål m. v.

Det er også en fare når banksynspunktene får dominere altfor meget i valuta- og pengepolitikken. Det er naturligvis en stor styrke å ha store valutabeholdninger og guldbeholdninger i utlandet, men enda verdifuldere er det i en kritisk situasjon å ha de nødvendige varer hjemme — ev. kjøpt og transportert hjem til førkrigspriser og frakter. At man på dette punkt har vært altfor litet forutseende i alle de nordiske land er vel nu ganske klart. Likeså er det klart at man nu har forsømt de glimrende muligheter som var tilstede for et år siden til å opta langsiktige lån i utlandet og kjøpe hjem reservelagre som var foreslått av enkelte fremsynte økonomer (bl. a. prof. Keilhau i Oslo).

Valutareserven bør beskyttes mot kapitalflukt o. l., men ikke ved å forsømme nødvendige forsyningskjøp mens tid er. Derimot bør valutareserven søkes beskyttet ved importforbud, toll, rasjonering og frivillig konsumsjonsbegrensning efter en utarbeidet konsumsjonsveiledning og produksjonsplan.

b. »Realkapitalrente« eller bedriftenes gevinster.

Den prispolitikk, som direkte eller indirekte søker å forhindre at der opstår gevinster for bedriftene (for realkapitalen) er meget farlig serlig i den nuverende situasjon. Det er ingen tvil om at man altfor sterkt har lagt vekt på dette negative moment i de almindelige prispolitiske diskusjoner og skattediskusjoner. Kan ikke initiativet og risikoberingen og den »aktive kapitalist« få en rimelig erstatning vil man ikke kunne vente den hjelp fra disse hold som man ellers kunde. Det bør gjelde samme regler for bedriftens ledere og eiere som for andre: at de ved økede innsatser og risikoer og nye tiltak bør ha utsikt til en rimelig erstatning. Da erstatning ifølge økede risikoer er meget usikker, må man innse at risikopremiene må øke. Dette er ikke økning i »nettogevinst«.

De omlegninger, som er nødvendige for en øket selvbergning, forlanger en effektiv innsats fra bedriftslederhold og kapitalister. Om ikke arbeidsløsheten skal bli meget følbar, serlig gjelder dette kanskje for Danmark. Men det er da også nødvendig i prispolitikken å tenke på bedriftenes nødvendige krav på dekning av omkostninger og risiko.

Av grunnleggende betydning er det derfor, at man ikke regulerer priser på varer og produkter etter historisk anskaffelsespris, men etter gjenanskaffelsesprisen eller dagens innkjøpspris. Ellers vil bedriften tape realkapital i prisoppgangsperioder, som det skjedde i den forrige krigen på grunn av ren uforstand i mange tilfelle. Skal bedriftene kunne tjene som et reelt sett uforandret effektivt organ i den økonomiske virksomhet, og selv finansiere et normalt varelager må den ha rett til å sette sine priser etter gjenanskaffelsesprinsippet og også virkelig gjennomføre dette. Dette er ikke tillatt i Norge, hvor Trustkontrollen ennu holder fast ved prisfastsettelse etter anskaffelsespris.

Et annet punkt av betydning er at man i den nuverende situasjon beregner sine gevinster riktig. Bl. a. må man huske at varelaget ikke bør vurderes til en høiere pris enn ved årets inngang. Prisstigningsgevinster på inneliggende varelagre må nu reserveres for å holdes i beredskap til en prisnedgang. De bør ikke vises som gevinster, ikke utdeles og ikke beskattes. Ligningsmyndighetene tillater i Sverige en forsiktig forretningsmessig vurdering, og i praksis er dette stort sett tillatt også i Norge — om enn lovens bokstav ikke gir sikker grunn for en sådan betryggende vurdering ved inntektsberegningen.

Serlig når prisstigningen skyldes inflasjon er det all grunn til å kalkulere utsalgsprisene etter gjenanskaffelsespris men ikke regne en nominell økning av varelagerverdi som gevinst i sin resultatberegning.

I svenske aksjeselskaper⁶⁾ vistes i tiden 1914—1917 en sådan skinnggevinst på grunn av varelagrets nominelle økning på 650 mill. kroner, som blev beskattet med krigskonjunkturskatter og »utdelt« i form av kontanter eller gratisaksjer.

De feilaktige gevinstberegninger var en meget sterkt bidragende årsak til de store nominelle gevinster, som blev vist i forrige krig. Samme tendenser kan også nu gjøre sig gjeldende — og det er

---

⁶⁾ En undersøkelse av feilen i resultatberegning i svenske aksjeselskaper er publisert i *Äffärsekonomi* nr. 8, 1939, og i *Economic History*, Febr. 1940.

ingen tvil om at man allerede har begynt å vise en del saadanne skinngvinster og prisstigningsgevinster, som burde vert reservert.

7. DE PRODUSERTE HALVFABRIKATA OG VARER I PRISPOLITIKKEN⁷⁾

De prisreguleringer som blev praktisert under forrige verdenskrig burde ha lert oss alle de store farer som følger med en offentlig prisregulering når man bruker maximalpriser. Faren er bl. a. at produksjonen nedsettes, om prisene er for lave. Men det er også den faren at maximalprisene blir minimalpriser og allt for høie. Man har derfor i Sverige gått in for å vesentlig bruke s. k. normalpriser, som skal følge forandringene i produksjonsomkostninger. Ved beregning av disse skal i princip i Sverige gjenanskaffelsesverdien legges til grunn for varer og reproduksjonsomkostningene for fabrikata. I Norge brukes i prinsipp den historiske anskaffelsesprisen og i Danmark står man i en mellomstilling mellom disse to muligheter.

Å gjennomføre en offentlig priskontroll med av statsmyndighet fastsatte priser, som baseres bare på enkelte bedrifters etterkalkyler er imidlertid i mange tilfelle økonomisk meget uheldig. Dette bl. a. av to grunner. Dels derfor at man da baserer prispolitikken på de faktiske gjennomsnittsomkostningene i en tidligere periode, og i regel på noen få bedrifter. Dels derfor at man ensidig fastsetter prisen med hensyn til omkostninger, uten å ta hensyn til markedet og til kundenes eget valg.

Disse forhold kan forbedres ved at man i stedet for historiske gjennomsnittsomkostninger baserer omkostningskalkylene på fremtidige ventede omkostninger: normale planomkostninger. Man regner således med de fremtidige ventede omkostningene for den kommende perioden ved normal produktmengde. Skal man få normalomkostninger for en bransche må der også taes hensyn til mange bedrifters omkostninger — helst så mange, at de representerer en vesentlig del av den påkrevde kvantiteten for varen.

Men der må også taes hensyn til markedets behov av

⁷⁾ Hele det omfattende problemet om priskontrollen for varer og produkter kan vi ikke her behandle. De norske forhold er i korthet behandlet i den ovenfor citerte uppsatsen av forf. i Statsøkonomisk Tidsskrift nr. 1, 1940. De svenske bl. a. i Skandinaviska Bankens kvartalskrift, nr. 1, jan. 1940 i en uppsats av prof. Gustav Åkerman.

varen. Er det for å sikre det nødvendige kvantum av en nødvendig vare hensiktsmessig å sette en høyere pris enn normalomkostningene bør dette gjøres. Det vil hevne sig å ikke våge å ta dette skritt. Priskontrollen bør således ikke se sin oppgave ensidig i å hindre prisstigning, men det er like betydningsfullt å føre en sådan aktiv politikk at man får tilstrekkelig produksjon. Men her spiller psykologiske moment også inn. Behandler man bedriftenes ledere og deres rimelige ønsker på en uforstående måte og gir dem direktiver som på en urimelig måte skader bedriftene, skal man ikke vente sig gode resultater. Jo mer statsmaktene kan vinne et tillitsfullt samarbeide fra neringslivets egne organisasjoner og organer, dess bedre vil resultatene av prispolitikken komme til å bli.
